

ՍՈԿՐԱՏԵՍԻ
ՊԱՇՏՊԱՆԱԿԱՆԸ

Թե որքանով համոզեցին ձեզ, ո՛վ աթենացի այրեր¹, իմ մեղադրողները², չգիտեմ: Այնքան համոզիչ էին խոսում, որ ես էլ քիչ մնաց մոռանամ ինքս ինձ: Բայց ըստ էության ճշմարիտ ոչինչ չասացին, իսկ իրենց բազում ստերից ամենից շատ զարմացրեց մեկը՝ այն, որ դուք պետք է զգուշանաք խաբվելուց, քանզի ես լավ եմ խոսում:

Սակայն ամենամտթալին ըստ իս չամաչելն է, որ իսկույն կհերքեմ գործով, երբ պարզվի, որ լավ չեմ խոսում, եթե, իհարկե, լավի տակ նկատի չունեն ճշմարտությունն ասողին: Եթե այդ նկատի ունեն, ապա ես կհամաձայնեմ, որ հոռետոր եմ, սակայն ոչ իրենց պես: Նրանք, կրկնում եմ, ճշմարիտ ոչինչ չասացին: Ինձնից լսեք ողջ ճշմարտությունը: Միայն թե, Ջուսը վկա, դուք, աթենացի՛ այրեր, չեք լսի համեմատություններով ու մակդիրներով հարուստ պերճաշուք ճառ, ինչպես իրենց դեպքում, այլ կլսեք մի խոսք, որ կասվի մի կերպ, առաջին իսկ պատահած բառերով: Քանզի ես հավատում եմ, որ այն, ինչ կասեմ, արդար է, և ձեզանից ոչ ոք թող ուրիշ ոչինչ չակնկալի: Չէ՞ որ, այրեր, վայել չէ ինձ այս տարիքում պատանում պես հանդես գալ ձեր առջև նախօրոք պատրաստած ճառով³: Միայն թե շատ եմ խնդրում ձեզ և աղաչում, աթենացի՛ այրեր, եթե լսեք, որ պաշտպանվում եմ այն նույն բառերով, որոնցով սովոր եմ խոսել ագորայում՝ դրամափոխների սեղանների⁴ մոտ, ուր ձեզնից շատերը լսել են ինձ, և այլուր, չզարմանաք ու չաղմկեք: Այդ է իրողությունը: Այժմ յոթանասուն տարեկան հասակում⁵ առաջին անգամ բերվել եմ դատարան, և մի անվարժ օտարական եմ ինձ զգում այստեղի լեզվով խոսելու համար: Իրականում, եթե օտարական լինեի, դուք կներեիք այն լեզուն ու խոսելու ձևը, որով դաստիարակվել եմ, այնպես որ հիմա, կարծում եմ, իրավունք ունեմ խնդրելու ձեզ, որ ներողամիտ լինեք իմ խոսելաճի հանդեպ՝ լավը լինի, թե վատը: Նաև խնդրում եմ ուշադրություն դարձնել՝ արդյոք արդար եմ խոսում, թե ոչ: Քանզի ուշադիր լինելն է դատավորի առաքինությունը, իսկ հոռետորի առաքինությունը՝ ճշմարտություն ասելը:

Նախ աթենացի՛ այրեր, ճիշտ կլինի, եթե ես պաշտպանվեմ նախկին կեղծ մեղադրանքներից և առաջին մեղադրողներից, իսկ այնուհետև հետագա մեղադրանքներից ու մեղադրողներից: Ձեզանից առաջ շատերն են մեղադրել ինձ բազում տարիներ և ճշմարիտ ոչինչ չեն ասել. դրանից ես ավելի շատ եմ երկյուղում, քան Անտիրոսի շուրջ համախմբվածներից, թեև սրանք նույնպես վտանգավոր են: Սակայն

¹ Դիմելով իր ունկնդիրներին «ո՛վ Աթենացի այրեր» արտահայտությամբ, Սոկրատեսը նկատի ունի ոչ միայն դատավորներին, այլև բոլոր ներկաներին, որոնք դատական առանձին գործը քննող բաժանմունքում հինգ հարյուրն էին և որոնք քվեարկության ժամանակ ավելանում էր ևս մեկ երդվյալ, որպեսզի լսողների թիվը դառնար կենս:

² Սոկրատեսի մեղադրողներն են եղել՝ երիտասարդ ողբերգակ Մելետոսը, որդին Մելետոսի, նույնպես ոչ նշանավոր ողբերգակի:

³ Հայտնի է, որ Սոկրատեսը հրաժարվել է ճառից, որը նրա համար գրել էր հոշակավոր լոգոգրաֆ՝ դատական ճառերի հեղինակ Լիսիասը (Diog. Laert., II, 40):

⁴ Սեղաններ, որոնց առաջ կատարվում էին դրամի փոխանակումներ. քաղաքի ամենաեռուն վայրն էր:

⁵ Սոկրատեսը ծնվել է Ք.ա. 469թ, հետևաբար 399թ նա յոթանասուն տարեկան էր:

առաջիններն ավելի վտանգավոր են, ո՛վ այրեր, նրանք ձեզնից շատերի վրա ազդեցին, երբ դեռ երեխա էիք, և մեղադրեցին ինձ անհիմն հայտարարելով, իբր կա ոմն Սոկրատես, իմաստուն այր, որը խորհում է երկնքում եղածի մասին և հետազոտում է երկրի տակ եղած ամեն բան՝ վատ խոսքը ներկայացնելով որպես լավ:

Այդ համբավը տարածած մարդիկ, աթենացի՛ այրեր, իմ ամենավտանգավոր մեղադրողներն են, քանզի նրանց լսողները կարծում են, թե այդպիսի բաներ հետազոտողները չեն ընդունում աստվածներին: Բացի այդ, հիշյալ մեղադրողները բազմաթիվ են և արդեն վաղուց է, ինչ մեղադրում են, ընդ որում խոսում էին այն ժամանակ, երբ դուք երեխա էիք կամ պատանի և ամենից շատ էիք հակված հավատալու, իսկ հեռակա մեղադրողներից պաշտպանվող չկար: Բայց ամենից անհեթեթն այն է, որ նրանցից և ոչ ոքի անունը հնարավոր չէ իմանալ և տալ, եթե իհարկե նրանցից մեկը չլինի ինչ-որ կատակերգու: Իսկ նրանք, ովքեր լարել են ձեզ իմ դեմ նախանձից ու ատելությունից, և նրանք, ովքեր հավատալով նրանց՝ համոզում էին նաև ուրիշներին, բոլորն էլ անհասանելի են: Դրանցից ոչ մեկին հնարավոր չէ հրավիրել այստեղ կամ քննել, և ես ստիպված եմ անիմաստ ճակատամարտ տալ սովորներին՝ պաշտպանվելով ու հերքելով, երբ ոչ ոք չի պատասխանում: Ուստի դուք էլ հաշվի առեք, որ, ինչպես ասացի, իմ մեղադրողները երկու տեսակ են՝ մի մասը մեղադրում է այժմ, իսկ մյուս մասը մեղադրել է վաղուց, - սրանց մասին ասաի, - և իմացեք, որ նախ պիտի պաշտպանվեմ առաջիններից: Չէ՞ որ դուք էլ նախ լսել եք իրենց մեղադրանքները, ընդ որում ավելի հաճախ, քան երկրորդների:

Ուրեմն պետք է պաշտպանվեմ, աթենացի՛ այրեր, և կարճ ժամանակում փորձեմ հերքել երկար ժամանակ ձեր մեջ տիրող զրպարտանքը: Կուզեի, որ դա լիներ և՛ ինձ, և՛ ձեզ համար լավագույն ձևով, - պաշտպանվելով էլ ի՞նչ կարող եմ անել ավելի: Կարծում եմ, դժվար կլինի, և դա ինձ հայտնի է: Ամեն դեպքում թո՛ղ որ սա հաճելի լինի աստծուն. իսկ օրենքին պետք է հնազանդվել և պաշտպանվել:

Սկսենք ամենասկզբից: Ո՞րն է մեղադրանքը, որից ծագեց իմ դեմ ուղղված այս զրպարտանքը և որին հավատալով՝ Մելետոսը գրեց այդ մատնագիրը: Ի՞նչ էին ասում զրպարտողները: Նրանց մեղադրանքը արժե կարդալ որպես մեղադրողների երդում. «Սոկրատեսն անօրենություն է գործում և գուր բաներով զբաղվում, հետազոտելով այն, ինչ երկրի տակ է և ինչը՝ երկնքում, իսկ վատ խոսքը ներկայացնում է որպես լավ և սովորեցնում այդ ամենը ուրիշներին»: Այսպիսն է այդ մեղադրանքը: Դուք ինքներդ էլ տեսել եք դա Արիստոփանեսի կատակերգության մեջ. բերվում է ոմն Սոկրատես, և ասում, թե քայլում է օդով, և բազում այլ ցնդաբանություններ դուրս տալիս, որոնցից ես անձամբ ոչինչ չեմ հասկանում: Այս բոլորն ասում եմ ոչ թե այդպիսի գիտությունն անպատվելու համար, մանավանդ եթե ինչ-որ մեկը իմաստուն է նման հարցերում (չլինի թե Մելետոսը հիմա էլ սրա համար ինձ մեղադրի), քանզի այդ բոլոր զրպարտանքները, աթենացի՛ այրեր, ինձ չեն առնչվում: Վկայակոչում եմ հենց ձեզնից շատերին և խնդրում միմյանց հետ քննել ու ասել՝ արդյոք նրանք, ովքեր լսել են ինձ

զրուցելիս, - իսկ ձեր մեջ շատ են այդպիսիք ժ, - երբևէ տեսել են, որ ես խոսեմ նման բաների մասին: Այդժամ կհասկանաք, որ նույնքան անարդար են իմ մասին նաև մյուս ասվածները:

Իրականում ո՛չ դա է ճշմարիտը, ո՛չ էլ այն, որ ես դրամ եմ վաստակում մարդկանց դաստիարակելով: Թեև ինձ թվում է, որ շատ լավ է, երբ ինչ-որ մեկը կարող է դաստարակել մարդկանց, ինչպես, օրինակ, լեոնտացի Գորգիասը, կեոսացի Պրոդիկոսը և Էլիսացի Հիպպիասը: Չե՞ որ սրանցից յուրաքանչյուրը, ո՛վ այրեր, գալով որևէ քաղաք, համոզում է երիտասարդներին, որոնք կարող էին անհատույց շփվել համաքաղաքացիների հետ, թողնել սրանց և շփվել իրենց հետ՝ բերելով դրամ ու երախտագիտություն: Այստեղ ներկա է նաև մեկ այլ իմաստուն այր, որը, ինչպես իմացա, Պարիոսից է: Այնպես պատահեց, որ ինձ դիմեց մի մարդ, որն ավելի շատ էր վճարել սովետներին, քան բոլոր մյուսները միասին վերցրած՝ Կալլիասը, Հիպպոնիկոսի որդին: Ես հարցրի նրան (իսկ սա երկու որդի ուներ).

- Ո՛վ Կալլիաս, եթե քո որդիները մտրուկներ կամ հորթեր լինեին, մենք ստիպված կլինեինք նրանց համար վերակացու վարձել, որը կկատարելագործեր նրանց առանձին առաքիներությունները: Եվ դա կլինեի կա՛մ ինչ-որ հեծյալ, կա՛մ հողագործ: Բայց քանի որ որդիներդ մարդ են, ո՛ւմ ես մտադիր նրանց համար վերակացու վարձել: Ո՛վ է մարդկային և պետական նման առաքիներության գիտակր: Կարծում եմ, քանի որ որդիներ ունես, դու մտածել ես այդ մասին: Կա՛ այդպիսի մեկը, թե՞ ոչ:
- Իհարկե կա:
- Ո՛վ է, - հարցրի, - որտեղի՞ց է և որքա՞ն դրամ է վերցնում ուսուցման դիմաց:
- Էվենոսն է, - ասաց, - Սոկրատես, պարիոսցի Էվենոսը վերցնում է հինգ մինս:

Եվ ես երանի տվեցի Էվենոսին, եթե նա իսկապես ունի այդ շնորհքը և այդքան հոգատար է ուսուցման գործում: Ես ինքս էլ կպարծենայի և հպարտ կլինեի, եթե ունենայի այդ շնորհքը: Բայց չե՞ որ չունեմ, աթենացի՛ այրեր:

Գուցե ձեզնից ինչ-որ մեկն առարկի և ասի. «Ո՛վ Սոկրատես, իսկ ո՞րն է եղել քո զբաղմունքը: Որտեղի՞ց ծագեցին քո դեմ ուղղված այս դավերը: Չե՞ որ եթե մյուսների արածից տարբեր ոչինչ չանեիր, չէր լինի այսքան բամբասանք ու ասեկոսե: Արդ, ասա մեզ, թե այդ ինչ զբաղմունք է, որպեսզի մենք անհիմն չհորիներք քո մասին»: Ըստ իս՝ սա ճիշտ հարց է, և ես կփորձեմ ձեզ ցույց տալ, թե ինչը դարձավ իմ համբավի և զրպարտանքների պատճառը: Գուցե ձեզնից ոմանց թվա, թե ես կատակում եմ, բայց լավ իմացեք, որ ճշմարտություն եմ ասում:

Աթենացի՛ այրեր, այդ համբավը ես վաստակել եմ ոչ այլ բանի, քանի ինչ-որ իմաստության շնորհիվ: Ի՞նչ իմաստություն է դա: Գուցե մարդկային: Այդպիսի իմաստություն ես կարծես թե իսկապես ունեմ, իսկ նրանք, ում քիչ առաջ հիշատակեցի, կարծես թե աչքի են ընկնում ավելի մեծ, մարդկայինից ավելի բարձր

իմաստունությամբ, որի մասի չգիտեմ էլ ինչ ասեմ: Ես չեմ հասկանում այդ իմաստունությունը, իսկ նա, ով ասում է, թե հասկանում եմ, ստում է և ինձ զրպարտելու համար է ասում: Մի՛ աղմկեք, աթենացի՛ այրեր, անգամ եթե ձեզ թվա, թե մեծամիտ եմ խոսում: Ես ոչ թե իմ խոսքն եմ ասում, այլ վկայակոչում եմ ձեր իսկ վստահած մեկին: Որպես վկա իմ իմաստունության, - եթե ունեմ իմաստություն, - վկայակոչում եմ Դելփիքի աստծուն: Դուք գիտեք Քերեփոնին: Նա պատանի տարիքից եղել է իմ և շատերիդ ընկերը, ձեզ հետ եղել է աքսորում, ձեզ հետ վերադարձել: Եվ դուք գիտեք, թե ինչպիսին էր Քերեփոնը, որքան աննկուն էր իր նախաձեռնություններում: Մի անգամ, գալով Դելփիք, նա տվեց պատգամախոսին հետևյալ հարցը: - Ասում եմ ձեզ, մի՛ աղմկեք, այրե՛ր: - Նա հարցրեց՝ արդյոք գոյություն ունի՞ ինձնից իմաստուն որևէ մեկը: Եվ Պյութիան պատասխանեց, որ ավելի իմաստուն ոչ ոք չկա: Այդ մասին ձեզ կվկայի այստեղ ներկա Քերեփոնի եղբայրը, քանզի ինքը Քերեփոնը վախճանվել է:

Տեսեք, թե ինչու եմ դա ասում. չե՞ որ ես ուզում եմ բացատրել ձեզ, թե որտեղից է գոյացել իմ դեմ այս զրպարտանքը: Երբ իմացա այդ գուշակության մասին, սկսեցի ինքս ինձ մտածել «Արդյոք ի՞նչ նկատի ունի աստված և ի՞նչ է ակնարկում: Չե՞ որ ես ինձ բոլորովին էլ իմաստուն չեմ համարում: Ի՞նչ նկատի ունեք ուրեմն, ասելով, թե ես եմ ամենախիմաստունը: Չե՞ որ չեք ստում, վայել չէ»: Երկար ժամանակ չէի հասկանում, թե ինչ էր ուզում ասել, իսկ հետո մեծ դժկամությամբ այսպես շարունակեցի փնտրտուքս:

Գնացի մեկի մոտ նրանցից, որոնք իմաստուն են համարվում, մտածելով, թե հենց այստեղ, և ոչ այլուր, կհերքեմ գուշակությունը և կհայտնեմ պատգամախոսին. «Սա ինձնից իմաստուն է, իսկ դու ինձ ես իմաստուն կոչում»: Բայց մի լավ տնտղեցի նրան, - անունը հիշատակելու կարիք չկա, քաղաքական գործիչներից էր, - և տեսնելով, թե ինչ է անում, աթենացի՛ այրեր, ու զրուցելով նրա հետ, որոշեցի, որ այդ մարդը միայն թվում է իմաստուն թե՛ ուրիշներին և թե՛ հատկապես ինքն իրեն, սակայն բնավ այդպիսին չէ: Հետո փորձեցի ցույց տալ, որ իրեն միայն թվում է, թե ինքը իմաստուն է, և որ դա այդպես չէ: Ահա ինչու թե՛ նրան, թե՛ ներկաներից շատերին ատելի դարձա, իսկ երբ հեռանում էի նրանից, ինքս ինձ մտածում էի, որ ես ավելի իմաստուն եմ, քանզի մեր երկուսից ոչ ոք կարգին ոչինչ չգիտի, մինչդեռ նա չիմանալով կարծում է, թե գիտի, իսկ ես թեև չգիտեմ, բայց չեմ էլ կարծում: Ինձ թվաց, որ այդ փոքր հարցում նրանից ավելի իմաստուն եմ, քանզի չիմանալով՝ չեմ կարծում, թե գիտեմ: Այդտեղից գնացի մեկ ուրիշի մոտ՝ նրանցից, ովքեր առաջինից ավելի իմաստուն էին թվում, և տեսա նույնը: Այդժամ ատելի դարձա և՛ նրանց, և՛ ուրիշ շատերին:

Այնուհետև արդեն այցելում էի բոլորին իրար ետևից. տեսնում էի, որ ատելի եմ դառնում, վշտանում էի ու երկյուղում, բայց անհրաժեշտ էի համարում աստծո խոսքը դասել ամենից բարձր: Պատգամի իմասը հասկանալու համար պետք է այցելեի բոլոր ինչ-որ բան իմացող համարվողներին: Եվ, շունը վկա⁶, աթենացի՛ այրեր, պարտավոր

⁶ . . . շունը վկա . . . – առօրյա զրույցներում Սոկրատեսը երբեք վկա չէր բերում աստվածներին: «Գորգիաս» տրամախոսության մեջ նա երդվում է «շուն էգիպտական աստծո անունով»:

եմ ասել այն ճշմարտությունը, որին բախվեցի. նրանք, ովքեր վայելում էին ամենամեծ փառքը, երբ ես քննեցի նրանց աստծո հրամանով, {իմաստության հարցում} ամենապակասավորները թվացին ինձ, իսկ մյուսները, ովքեր պակաս իմաստուն էին համարվում, ավելի խոհեմ էին: Սակայն ես պետք է ձեզ պատմեմ իմ դեզերումների մասին: Ասես չարչարանք կրեի, իսկ պատճառը ցանկությունն էր, որ գուշակությունն այլևս անհերքելի դառնա ինձ համար: Քաղաքական այրերից հետո այցելեցի պոետներին՝ թե՛ ողբերգականներին, թե՛ ներբողագիրներին և թե՛ այլոց՝ տեղում հավաստիանալու, որ ես նրանցից տգետ եմ: Ձեռքս առնելով նրանց գրվածքները, որ ինձ թվում էին առավել մշակված իրենց կողմից, հարցնում էի, թե ինչ են ցանկացել ասել, որպեսզի ես էլ ինչ-որ բան սովորեմ նրանցից: Ամաչում եմ, ո՛վ այրեր, ասել ձեզ ճշմարտությունը, բայց պետք է ասեմ: Ըստ էության քիչ էր մնում, որ կողմնակի մարդիկ ավելի լավ խոսեին նրանց ստեղծագործության մասին, քան իրենք: Այսպես, կարճ ժամանակում պոետների մասին իմացա, որ ստեղծագործում են ոչ թե իմաստությամբ, այլ բնությամբ ու ներշնչանքով, ինչպես գուշակներն ու պատգամախոսները: Չէ՞ որ վերջիններս էլ բազում լավ բաներ են ասում, բայց իրենց ասածներից ոչինչ չեն հասկանում: Նման ինչ-որ բան հատուկ է նաև պոետներին: Միաժամանակ հասկացա, որ իրենց ստեղծագործության պատճառով իրենք իրենց մարդկանցից ամենաիմաստունն են համարում նաև այլ հարցերում, բայց նրանք այդպիսին չեն: Հեռացա նաև պոետներից՝ մտածելով, որ գերազանցում եմ իրենց այն նույն բանով, ինչ քաղաքական այրերին:

Եվ ահա եկա արհեստավորների մոտ: Ես գիտակցում էի, որ ինքս ըստ էության ոչինչ չգիտեմ, բայց հույս ունեի վերջապես գտնել բազում լավ բաներ իմացողների: Եվ չսխալվեցի. նրանք գիտեին այն, ինչ ես չգիտեի, և դրանով ավելի իմաստուն էին ինձնից: Սակայն, աթենացի՝ այրեր, այդ լավ արհեստավորները ունեին նույն թերությունը, ինչ պոետները: Իր վարպետության պատճառով յուրաքանչյուրն իրեն ամենաիմաստունն էր համարում նաև այլ ոլորտներում, և այդ մոլորությունը ստվեր էր գցում եղած իմաստության վրա: Ուստի ինքս ինձ հարցնում էի պատգամի մասին. ինչպե՞ս վարվել՝ մնալ այնպիսին, ինչպիսին կամ, և չլինել իմաստուն նրանց իմաստությամբ և ոչ էլ տգետ նրանց տգիտությամբ, թե՛ նրանց պես համատեղել այդ երկուսն էլ: Եվ ինձ ու պատգամախոսին պատասխանեցի, որ ավելի լավ է մնամ այնպիսին, ինչպիսին կամ:

Հենց այդ քննության պատճառով, աթենացի՝ այրեր, շատերին ատելի դարձա և այն էլ շատ ատելի, այնպես, որ բազմաթիվ դավեր նյութեցին՝ ինձ տալով իմաստունի անունը, քանզի ներկաներն ամեն անգամ ինձ իմաստուն էին համարում այն հարցերում, որոնցում բացահայտում էի մեկ ուրիշի տգիտությունը: Մինչդեռ, ո՛վ այրեր, իմաստունն աստվածն է. նա իր պատգամի մեջ նկատի ունեի, որ մարդկային իմաստությունը չնչին արժեք ունի և ոչինչ է: Եվ թվում է, նկատի ունի ոչ թե Սոկրատեսին, այլ օգտվում է իմ անունից օրինակի համար, ինչպես եթե ասեր.

«Մարդիկ, ձեզանից ամենախմաստունը նա է, ով Սուկրատեսի նման գիտի, որ իր իմաստություն իրականում ոչինչ չարժե»:

Եվ դեռ հիմա էլ շարունակում եմ շրջել և ըստ աստծո խոսքի փնտրել այն քաղաքացուն կամ օտարականին, որին իմաստուն կհամարեմ: Եվ ամեն անգամ, երբ դա ինձ չի հաջողվում, աստծուն հավատարիմ մնալով՝ ես ցույց եմ տալիս, որ այդ մարդն իմաստուն չէ: Այս զբաղմունքը պատճառ եղավ, որ հնարավորություն չունեցա զբաղվելու հիշատակման արժանի ո՛չ քաղաքական, ո՛չ էլ ընտանեկան գործով, և դրա փոխարեն այսպես ծառայելով աստծուն, հայտնվեցի ծայրահեղ աղքատության մեջ:

Բացի այդ, երիտասարդները, որոնք լիելով հարուստների որդիներ՝ կատարյալ պարապության են մատնված, լսելով, թե ինչպես եմ փորձում մարդկանց, իրենք էլ հաճախ ընդօրինակել են ինձ և փորձել ուրիշներին: Եվ, կարծում եմ, շատերին են գտել, ովքեր համարում են, թե ինչ-որ բան գիտեն, մինչդեռ կա՛մ շատ քիչ բան գիտեն, կա՛մ էլ ոչինչ: Եվ բացահայտվողները բարկանում են ոչ թե իրենք իրենց, այլ ինձ վրա, ասելով, որ կա ոմն Սուկրատես՝ մի սրիկա, որ այլասերում է երիտասարդներին: Եվ երբ նրանց հարցնում են, թե այդ ինչ է անում և ինչ է սովորեցնում, ասելու ոչինչ չեն գտնում, և որպեսզի անճարակ չերևան, նշում են այն ամենը, ինչ ընդունված է ասել բոլոր փիլիսոփայողների մասին. «երկնային մարմիններ», «գետնի տակ եղածը», «չեն ընդունում աստվածներին», և «թույլ խոսքը ուժեղ են դարձնում»: Կարծում եմ, նրանք չէին ցանկանա ասել ճշմարտությունը, քանի որ այդ դեպքում պարզ կդառնար, որ նրանք ձևացնում են, թե ինչ-որ բան գիտեն, բայց իրականում ոչինչ չգիտեն: Մակայն լինելով փառասեր, ազդեցիկ ու մեծաթիվ և իմ մասին խոսելով համաձայնեցված ու համոզիչ՝ վաղուց արդեն լցրել են ձեր ականջները սուտ զրպարտանքով:

Ահա ինչու հարձակվեցին ինձ վրա Մելետոսը, Անիտոսն ու Լիկոնը. Մելետոսը զայրանալով պոետների համար, Անիտոսը՝ արհեստավորների և քաղաքական գործիչների, իսկ Լիկոնը՝ հռետորների: Ուստի, ինչպես սկզբում ասացի, կզարմանամ, եթե կարճ ժամանակում ինձ հաջողվի ձեր առջև հերքել այնքան ուռճացված մեղադրանքը:

Ահա ճշմարտությունը, աթենացի՛ այրեր, ասում եմ այն՝ առանց թաքցնելու ո՛չ կարևորը, ո՛չ էլ մանրուքը և լավ իմանալով, որ դրանով եմ ասելի դառնում: Բայց մի՞ թե դա չէ ապացույցն այն բանի, որ ճշմարտություն եմ ասում և որ սա զրպարտություն է և այդպիսին են նրա պատճառները: Եվ անկախ նրանից, թե երբ կքննեք իմ գործը՝ հիմա թե հետո, կտեսնեք, որ այդպես է:

Ինչ վերաբերվում է իմ առաջին մեղադրողներին, այս պաշտպանականը ձեզ համար պիտի որ բավական լինի: Այժմ կփորձեմ պաշտպանվել Մելետոսից (որն, ինչպես ասում է, առաքինի և հայրենասեր այր է) և ուրիշներից: Այս անգամ էլ սկսենք ամբաստանագրից, հաշվի առնելով, որ սրանք այլ կարգի մեղադրողներ են: Ամբաստագիրը հետևյալն է. «Սուկրատեսը մեղսագործ է, քանի որ այլասերում է երիտասարդներին և չի ընդունում այն աստվածներին, որոնց ընդունում է քաղաքը, այլ

դավանում է ինչ-որ նոր դեմոնների»։ Սա մեղադրանքը։ Մանրամասն քննենք այն։ Ասվում է, որ այլասերում եմ երիտասարդներին։ Իսկ ես, աթենացի՝ այրեր, կասեմ, որ մեղք է գործում Մելետոսը, քանզի լուրջ բաների հետ է խաղում՝ հեշտությամբ դատարան բերելով մարդկանց, և ձևացնում է, թե մտահոգվում ու վշտանում է այնպիսի հարցերով, որոնցով երբեք չի զբաղվել։ Իսկ որ դա այդպես է, ես կփորձեմ ձեզ ցույց տալ։

Մոտեցիր ինձ, ո՛վ Մելետոս, և ասա. արդյո՞ք երիտասարդների ավելի լավը դառնալը չես համարում ամենից կարևորը։

- Այո։
- Այժմ ասա ներկաներին, թե ինչն է ավելի լավը դարձնում երիտասարդներին, քանզի ակներև է, որ եթե հոգ ես տանում դրա մասին, ապա գիտես։ Այլասերողին, ինչպես ասում ես, գտել ես, բերել ես այս մարդկանց մոտ ու մեղադրում ես։ Իսկ հիմա ցույց տուր ավելի լավը դարձնողին և հիշեցրու նրանց, թե ով է։ Տեսնում ես, Մելետո՛ս, դու լռում ես և ասելու ոչինչ չունես։ Մի՞ թե չես ամաչում, և մի՞ թե սա բավարար ապացույց չէ իմ այն խոսքերի, որ նման հարցերը քեզ չեն հուզում։ Բայց ասա, ո՛վ բարի մարդ, ո՛վ է նրանց ավելի լավը դարձնողը։
- Օրենքները։
- Բայց ես չեմ հարցնում, թե ինչն է, այլ՝ ով է այդ մարդը, երանելի՛ս. ո՞վ է նա, որ նախ գիտի այդ օրենքները։
- Այս մարդիկ, Սոկրատե՛ս, դատավորները։
- Այդ ի՞նչ ես ասում, Մելետո՛ս, այս մարդիկ կարող են դաստիարակել երիտասարդներին և ավելի լա՛վը դարձնել։
- Իհարկե։
- Բոլո՞րը, թե՞ նրանցից ոմանք կարող են, իսկ մյուսները՝ ոչ։
- Բոլորը։
- Լավ ես ասում, Հերան՝ վկա, - օգտակար մարդկանց ինչպիսի՛ բազմություն։ Իսկ քո կարծիքով ունկնդիրները ավելի լա՛վն են դարձնում երիտասարդներին, թե՞ ոչ։
- Նրանք ևս։
- Իսկ խորհրդի անդամները։
- Նաև խորհրդի անդամները։
- Իսկ ժողովում եղածները, Մելետոս, արդյո՞ք չեն այլասերում երիտասարդներին։ Թե՞ նրանք բոլորը նույնպես ավելի լավն են դարձնում։
- Նրանք նույնպես։
- Ինչպես պարզվեց, ո՛վ աթենացիներ, բոլորը առաքինի են դարձնում նրանց, բացի ինձնից. միայն ես եմ այլասերում։ Ա՛յդ ես ասում։
- Հենց այդ։
- Մեծ դժբախտության ես ինձ դատապարտում։ Բայց ասա՛, ինչ ես կարծում՝ ձերի դեպքո՞ւմ էլ բանն այդպես է. ավելի լավը դարձնողները բոլոր մարդիկ են,

իսկ այլասերողը՝ մեկը, թե՞ հակառակը, ինչ-որ մեկը կամ քչերն են ի վիճակի դրանց ավելի լավը դարձնելու՝ հեծյալները, իսկ շատերը, եթե գործ ունենան ձիերի հետ և օգտվեն նրանցից կայլասերեն: Մի թե այդպես չէ, ո՛վ Մելետոս, թե՛ ձիերի, թե՛ մյուս բոլոր կենդանիների դեպքում: Իհարկե այդպես է, անկախ այն բանից՝ դու և Անիտոսը կմերժեք դա, թե կհաստատեք: Քանզի մեծ բարեբախտություն կլիներ երիտասարդների համար, եթե միայն մեկը այլասերեր նրանց, իսկ մյուսները՝ օգուտ տային: Բայց, Մելետոս, դու բավականաչափ ցույց տվեցիր, որ երբևէ չես մտածել երիտասարդների մասին, և ի հայտ բերեցիր անհոգությունդ. դու բնավ հոգ չես տարել այն հարցերի մասին, որոնց համար ինձ բերել ես այստեղ:

Նաև ինձ ասա մեզ հանուն Ձևսի, ո՛վ Մելետոս, լավ է ապրել առաքինի՞ քաղաքացիների մեջ, թե՞ վատ: Պատասխանիր, բարեկա՛մս, չե՞ որ դժվար բան չեմ հարցնում: Արդյո՞ք վատ քաղաքացիները միշտ չարիք չեն գործում իրենց մերձավորներին, իսկ առաքինիները՝ բարիք:

- Իհարկե:
- Կա՞ ինչ-որ մեկը, ով ավելի շատ կցանկանար վնաս կրել իր մերձավորներից, քան օգուտ ստանալ: Պատասխանիր, բարի՛ մարդ,- օրենքը պատվիրում է պատասխանել: Կա՞ մեկը, ով ցանկանում է վնաս կրել:
- Իհարկե ոչ:
- Իսկ ինձ բերել ես այստեղ որպես մեկին, որը երիտասարդներին այլասերում է կամովի՞ն, թե՞ ակամա:
- Իհարկե կամովին:
- Այդ ինչպե՞ս, Մելետո՛ս: Դու, ուրեմն, քո տարիքում ավելի իմաստուն ես, քան իմ տարիքում, և գիտես, որ չար մարդիկ իրենց առավել մերձավորներին մշտապես ինչ-որ չարիք են գործում, իսկ առաքինիները՝ բարի՞ք: Իսկ ես այնպիսի տգիտության եմ հասել, որ չեմ հասկանում նույնիսկ այն, որ եթե մերձավորներից ինչ-որ մեկին սրիկա դարձնեմ, վտանգ կա, որ նրանից ինչ-որ չարիք կստանամ. և ահա, այդ մեծ չարիքն անում եմ կամովին, ինչպես դու ես ասում: Մրանով ինձ չես համոզի, ո՛վ Մելետոս, և կարծում եմ՝ ուրիշներից ևս ոչ մեկին: Բայց կա՛մ չեմ այլասերում, կա՛մ, եթե այլասերում եմ, ապա ակամա, այնպես որ երկու դեպքում էլ սխալվում ես: Իսկ եթե ակամա եմ այլասերում, ապա նման ակամա զանցանքների համար օրենքը պատվիրում է ոչ թե այստեղ դատարան բերել, այլ առանձին սովորեցնել ու խրատել: Չե՞ որ ակնհայտ է, որ երբ սովորեմ, կդադարեմ անել այն, ինչ ակամա անում եմ: Բայց դու խուսափել ես ինձնից և չես ցանկացել սովորեցնել, փոխարենը բերել ես այստեղ, մինչդեռ՝ օրենքը պատվիրում է բերել նրանց, ովքեր պատժի կարիք ունեն, և ոչ ուսուցման:

Սակայն, աթենացի՛ այրեր, սրանից արդեն պարզ է, որ, ինչպես ասում էի, Մելետոսը երբեք դյուզն իսկ չի մտահոգվել հիշյալ հարցերով: Ամեն դեպքում ասա մեզ,

ն՝վ Մելետոս, ինչպե՞ս եմ այլասերում երիտասարդներին: Ամբաստանագրից, որը գրել ես, պարզ է, որ անում եմ դա՝ սովորեցնելով չընդունել աստվածներին, որոնց ընդունում է քաղաքը, այլ ընդունել ուրիշ, նոր դեմոններ: Մի՞թե դա չես նկատի ունեցել, ասելով, թե այլասերում եմ իմ ուսուցմամբ:

- Հենց այդ եմ ասել:
- Այժմ հանուն նրանց, Մելետո՛ս, - հանուն այդ աստվածների, որոնց մասին է խոսքը, ավելի պարզ ասա ն՝ ինձ, ն՝ այս մարդկանց, քանզի ես չեմ կարողանում հասկանալ, թե ինչ ես ասում. կա՛մ ես սովորեցնում եմ ընդունել ինչ-որ աստվածների և ուրեմն ինքս ընդունում եմ նրանց և ամբողջովին անաստված չեմ, հետևաբար դա չէ իմ հանցանքը, կա՛մ էլ սովորեցնում եմ ընդունել ոչ այն աստվածներին, որոնց ընդունում է քաղաքը, և դրա համար ես կանչել ինձ: Կամ էլ ասում ես, որ ընդհանրապես չեմ ընդունում աստվածներին և ուրիշներին էլ այդ եմ սովորեցնում:
- Դա եմ ասում, որ ընդհանրապես չես ընդունում աստվածներին:
- Ո՛վ զարմանալի Մելետոս, ինչո՞ւ ես դա ասում: Ուրեմն ո՛չ Արեգակը, ո՛չ Լուսինը աստվածներ չե՛մ համարում, ինչպես մյուս մարդիկ:
- Ջևար վկա, դատավո՛ր այրեր, այդպես է, քանզի ասում է թե Արևը քար է, իսկ Լուսինը՝ հող:
- Մելետո՛ս բարեկամ, ուզում ես մեղադրել Անաքսագորասին և այնպես ես արհամարում այս մարդկանց, որ կարծում ես, թե անգրագետ են ու չգիտե՞ն, որ կլազոմենցի Անաքսագորասի գրքերը լեցուն են նման դրույթներով, իսկ երիտասարդները ինձնից են իմանում դա, այն դեպքում, երբ կարող էին օրքեստրայում ամենաշատը մեկ դրաքմե վչաճելով՝ ծիծաղել Սոկրատեսի վրա, եթե նա իրեն վերագրեր այդ կարծիքը, այն էլ այսքան անմիտ: Սակայն ասա, հանուն Ջևսի, ըստ քեզ ոչ մի աստված չե՛մ ընդունում:
- Ջևար վկա, ոչ մի:
- Անկարելի է, ո՛վ Մելետոս, և թվում է, նույնիսկ քեզ համար: Ըստ իս, աթենացի՛ այրեր, նա լկտի է ու խեղկատակ և այս ամբաստանագիրը գրել է պարզապես լկտիությունից, խեղկատակությունից ու տհասությունից: Կարծես հանելուկ ասի. «Արդյոք կհասկանա՞ Սոկրատես իմաստունը, որ ես կատակում եմ և հակասում ինքս ինձ, թե՞ կխաբեմ նրան և մյուս ունկնդիրներին»: Որովհետև ինձ թվում է, թե իր ամբաստանագրի մեջ հակասում է իրեն, ինչպես եթե ասեր. «Սոկրատեսը անարդարություն է գործում՝ չընդունելով աստվածներին, բայց ընդունելով աստվածներին»: Չե՞ որ սա կատակ է:

Դուք էլ մտածեք, ո՛վ այրեր, արդյո՞ք այնպես է ասում, ինչպես ինձ է թվում: Դու, Մելետո՛ս, շարունակիր պատասխանել ինձ, իսկ դուք հիշեք, թե ինչ խնդրեցի սկզբում՝ չաղմկել, եթե խոսքս կառուցեմ ինձ հարմար ձևով:

Կա՞ արդյոք, ո՛վ Մելետոս, այնպիսի մարդ, որ մարդկային գործերն ընդուներ, իսկ մարդկանցը՝ ոչ: Թող պատասխանի, ո՛վ այրեր, և չաղմկի ամեն առիթով: Կա՞ ինչ-որ

մեկը, ով ընդունում է ձեռքին, իսկ ձեռքը՝ ոչ: Կամ չի ընդունում սրինգը, իսկ սրնգահարությունն ընդունում է: Չկա, ո՛վ առաքինի այր: Եթե ինքդ չես ցանկանում պատասխանել, ես կասեմ քեզ և այս մարդկանց:

Միայն թե պատասխանիր այս հարցին. կա՞ մեկը, ով դեմոնային գործերն ընդունում է, իսկ դեմոններին՝ ոչ:

- Չկա:
- Ինչ լավ է, որ վերջապես այս մարդիկ պարտադրեցին քեզ պատասխանել: Ուրեմն ասում ես, որ ես ընդունում եմ դեմոնային գործերը և ներմուծում նրանց՝ լինեն հին թե նոր: Քո խոսքերից հետևում է, որ դեմոնային գործերն ընդունում եմ, և այդ մասին երդում ես տվել քո ամբաստանագրի մեջ: Իսկ եթե դեմոնային գործերն ընդունում եմ, ապա առավել ևս պարտավոր եմ ընդունել նաև դեմոններին: Այդպես չէ՞: Այդպես է: Ենթադրում եմ, որ համաձայն ես, եթե չես պատասխանում: Իսկ դեմոններին մի թե չենք համարում աստվածներ կամ աստվածների զավակներ: Ասա, եթե այդպես չէ:
- Իհարկե այդպես է:
- Ուրեմն, եթե դեմոններին ընդունում եմ, ինչպես ասում ես, իսկ դեմոնները ինչ-որ աստվածներ են, ապա դուրս է գալիս իմ ասածը. դու հանելուկ ես ասում և կատակում ես՝ պնդելով, թե ես չեմ ընդունում աստվածներին և միաժամանակ ընդունում եմ, քանի որ դեմոններին ընդունում եմ: Իսկ եթե դեմոնները աստվածների խորթ զավակներն են նիմփեններից կամ ուրիշներից, ինչպես պնդում են, ապա մարդկանցից ո՞ր մեկը աստվածների զավակներին կընդուներ, իսկ աստվածներին՝ ոչ: Չէ՞ որ դա նույնքան անհեթեթ կլիներ, որքան այն, որ մեկը ջորիներին համարեր ձեռքի և ավանակների զավակներ, իսկ ձեռքին և ավանակներին չընդուներ: Սակայն, ո՛վ Մելետոս, գուցե դու կազմել ես այդ ամբաստանագիրը մե փորձելու նպատակով կամ էլ չես իմացել, թե ինչ իրական մեղք կարելի է բարդել ինձ վրա: Բայց համոզել գեթ մի քիչ խելք ունեցող մարդկանց, թե կարելի է ընդունել դեմոնային և աստվածային գործերը, և միաժամանակ չընդունել ո՛չ դեմոններին, ո՛չ աստվածներին և ո՛չ էլ հերոսներին, բոլորովին անհնար է:

Սակայն, աթենացի՛ այրեր, կարծում եմ, այն, որ ես չեմ գործել Մելետոսի ամբաստանագրում նշված մեղքերը, հետագա արդարացման կարիք չունի. բավական է և այսքանը: Իսկ որ նախապես ասացի, թե իմ դեմ մեծ ստեղծություն է գոյացել, այն էլ շատերի մոտ, իմացեք, որ ճշմարիտ է: Եվ դա է ինձ կործանելու, եթե կործանի, ո՛չ Մելետոսը, ո՛չ էլ Անիտոսը, այլ շատերի զրպարտանքն ու նախանձը, - այն, ինչ կործանել է նաև ուրիշ բազում առաքինի մարդկանց և, կարծում եմ, դեռ կկործանի: Դժվար թե բանն ինձանով վերջանա:

Գուցե ինչ-որ մեկն ասի. «Չե՞ս ամաչում, ո՛վ Սոկրատես, զբաղվել մի բանով, որի համար քեզ այժմ մահ է սպառնում»: Դրան կպատասխանեմ արդար խոսքով. «Լավ չես

ասում, ո՛վ այր, կարծելով, թե մարդը, որը թեկուզ և փոքր, բայց ինչ-որ օգուտ է բերում, պետք է հաշվի առնի կյանքը կամ մահվան վտանգը, փոխանակ մտածի՝ արդա՞ր է արդյոք իր արածը, թե՞ անարդար, և առաքինի՞ մարդու գործ է, թե՞ չար: Քանզի քո ասելով՝ ստոր կլինեն կիսասատվածներից նրանք, ովքեր ընկան Տրոյայում, և նրանց թվում նաև Թետիսի որդին, որը ամոթալի բան գործելու վտանգից երկյուղած, երբ մայրը՝ դիցուհին, նրան՝ Հեկտորին սպանել ձգտողին, ասաց կարծես հետևյալը.

“Որդյակ իմ, եթե առնես քո ընկերոջ՝ Պատրոկլոսի վրեժը ու սպանես Հեկտորին, ինքդ էլ կմեռնես. քանզի մոտ է քո օրհասն էլ քաջ Հեկտորի մահից հետո”,- Աքիլլեսը լսելով դա՝ անտեսեց մահն ու վտանգը, քանզի ավելի շատ երկյուղ ուներ վախկոտ լինել և չառնել ընկերների վրեժը: “Թող որ մեռնեմ,- ասաց նա,- թեկուզ հիմա՝ պատժելով մեղավորին, և չնստեմ այստեղ նավերի մոտ իբրև անօգուտ բեռ իմ երկրին”: Մի թե կարծում ես, թե նա երկյուղում էր մահից ու վտանգից»:

Հիրավի բանն այսպես է, աթենացի՛ այրեր: Եթե որևէ մեկը մարտական շարք է կանգնում, համարելով, որ դա իր համար լավագույնն է, կամ եթե շարք է կանգնեցվում արքունտի կողմից, ապա ըստ իս պետք է տեղում մնա և կրի վտանգը՝ արհամարելով թե՛ մահը, թե՛ ուրիշ ինչ-որ բան, բայց ոչ ամոթը:

Սարսափելի բան արած կլինեի, աթենացի՛ այրեր, եթե ձեր ընտրած արքունտների կողմից Պոտիդեայում, Ամփիպոլիսում և Դելիոնում շարք կանգնեցվելուց հետո, մնալով շարքում և ինչպես ուրիշ մեկը մահվան վտանգի ենթարկվելով, այժմ վախենայի մահից կամ ուրիշ ինչ-որ բանից և լքեի այն շարքը, որում ինձ կարգել է աստված, որպեսզի, կարծում եմ, ապրեմ փիլիսոփայելով ու փորձելով ինքս ինձ և ուրիշներն: Այդպիսի դասալքություն սարսափելի կլինեի, և այնժամ իսկապես որևէ մեկը արդարացիորեն կբերեր ինձ դատարան՝ մեկդադրելով, որ չեմ ընդունում աստվածներին, չեմ հնազանդվում գուշակությանը և վախենում եմ մահից՝ կարծելով, թե իմաստուն եմ, բայց այդպիսինը չլինելով: Չե՞ որ մահից վախենալը, ո՛վ այրեր, ոչ այլ ինչ է, քան կարծել, իբր իմաստուն ես, բայց չլինել այդպիսին, քանզի դա նշանակում է կարծել, թե գիտես այն, ինչ չգիտես: Իրականում ոչ ոք չի ճանաչում մահը, և ոչ էլ այն՝ արդյո՞ք դա մարդուն հասած բարիքներից ամենամեծը չէ, մինչդեռ երկյուղում է նա, ով համոզված է, թե դա ամենամեծն է չարիքներից: Եվ մի՞ թե ամենաամոթալի տգիտություն չէ կարծել, թե գիտես այն, ինչը չգիտես: Ես, ո՛վ այրեր, գուցե հենց դրանով եմ տարբերվում շատ մարդկանցից, և եթե առավել իմաստուն եմ թվում, ապա նրանով, որ բավականաչափ չիմանալով Հադեսի մասին՝ այդպես էլ համարում եմ, որ չգիտեմ: Իսկ որ անօրենություն գործելը և ավելի լավին՝ աստծուն թե մարդուն չհնազանդվելը վատ է և ամոթալի, ես գիտեմ: Ուրեմն նրանից, ինչի մասին ես չգիտեմ՝ բարիք է արդյոք, թե ոչ, ես երբեք չեմ վախենա և չեմ խուսափի ավելի շատ, քան նրանից, ինչի մասին գիտեմ, որ չարիք է:

Ուստի, եթե այժմ ազատ արձակեիք ինձ, չլսելով Անտիոսին, որն ասում էր, թե սկզբից նեթ իմ այստեղ գալը հարկավոր չէր, բայց երբ արդեն եկել եմ, չի կարելի ինձ մահապատժի չենթարկել, քանզի եթե խուսափեմ պատժից, բոլոր ձեր որդիները,

անելով այն, ինչ սովորեցնում է Սոկրատեսը, վերջնականապես կայլասերվեին, և եթե դուք ինձ ասեիք. «Սոկրատես՛ս, այս անգամ չենք լսում Անիտոսին և ազատ ենք արձակում քեզ, բայց այն պայմանով, որ երբեք այլևս չես զբաղվի այդ հետազոտություններով և չես փիլիսոփայի, իսկ եթե դարձյալ անես դա, կմեռնես», - ուրեմն, կրկնում եմ, եթե ինձ ազատ արձակեիք հիշյալ պայմանով, ապա այսպես կպատասխանեի ձեզ. **«Ես, աթենացի՛ այրեր, հավատարիմ եմ և սիրում եմ ձեզ, բայց ավելի շուտ կլսեմ աստծուն, քան ձեզ, և քանի դեռ շնչում եմ և ի վիճակի եմ, չեմ դադարի փիլիսոփայել, համոզել և հորդորել ձեզանից յուրաքանչյուրին, ում էլ որ հանդիպեմ, սովորականի պես ասելով. «Ով բարի մարդ, դու, որ աթենացի ես, մի մեծ քաղաքից, որի իմաստությունն ու հզորությունը ամենափառավորն է, մի՞թե չես ամաչում հոգ տանել հարստության մասին, ձգտելով մեծացնել փառքն ու պատիվը, իսկ բանականության, ճշմարտության, հոգու, և այդ հոգին ավելի կատարելագործելու մասին ո՛չ հոգ ես տանում, ո՛չ էլ մտածում»:** Եվ եթե ձեզնից որևէ մեկը սկսի վիճել և ասել, թե հոգ է տանում, իսկույն չեմ թողնի ու հեռանա, այլ հարցեր կտամ նրան ու կքննեմ, և եթե բացահայտեմ, որ գուրկ է առաքինությունից, բայց ասում է, թե ունի, կնախատեմ նրան այն բանի համար, որ ամենաթանկը ամենաչնչին է համարում, իսկ ամենաստոր բաները գնահատում է ամենից բարձր: Այդպես կվարվեմ բոլոր նրանց հետ, ում կհանդիպեմ՝ լինի երիտասարդ թե տարեց, օտարական, թե յուրային, ընդ որում յուրայինների հետ հատկապես, քանզի ավելի մոտ եք ինձ: Դա է պատվիրում աստված, և լավ իմացեք, որ քաղաքում չունեք ավելի մեծ բարիք, քան իմ այս ծառայությունն աստծուն: Չե՞ որ ուրիշ ոչինչ չեմ անում, բացի քաղաքով շրջելուց և ձեզ համոզելուց,- երիտասարդներիդ և տարեցներիդ,- **որ հոգ տանեք ոչ թե մարմնի կամ հարստության, այլ նախ և առաջ հոգու մասին, որպեսզի լինի հնարավորինս լավը, և ասում եմ ձեզ, որ հարստությունից չի ծնվում առաքինությունը, այլ հենց առաքինությունից են գոյանում մարդկանց դրամը և մյուս բոլոր բարիքները՝ թե՛ մասնավոր, թե՛ հանրային կյանքում: Եթե նման բաներ ասելով եմ այլասերում երիտասարդներին, ապա դրանք, իհարկե, վնասակար են: Իսկ եթե ինչ-որ մեկը պնդում է, թե ես ուրիշ բաներ եմ ասում, ստում է: Ահա ինչու կպատասխանեի այսպես. «Աթենացի՛ այրեր, կհավատաք Անիտոսին թե ոչ, կարձակեք ինձ թե ոչ, ես, միևնույն է, այլ կերպ չեմ վարվի, նույնիսկ եթե հարկ լինի մեռնել շատ անգամ»:**

Մի՛ աղմկեք, աթենացի՛ այրեր, այլ շարունակեք անել այն, ինչ խնդրեցի ձեզ, և ինչ էլ ասեմ՝ չաղմկեք և լսեք: Քանզի, կարծում եմ, ինձ լսելով՝ կշահեք: Ես կուզեի մի քանի բան էլ ասել, ինչից գուցե աղմուկ բարձրացնեք: Սակայն ոչ մի դեպքում մի՛ արեք դա:

Լավ իմացեք, որ եթե ինձ մահվան դատապարտեք այնպիսին, ինչպիսին որ կամ, ապա ավելի շատ կվնասեք ոչ թե ինձ, այլ ինքներդ ձեզ: Չե՞ որ ինձ չեն վնասի ո՛չ Մելետոսը, ո՛չ էլ Անիտոսը, որովհետև չեն կարող: Չի լինում այնպես, որ առաքինի այրը վնաս կրի ստոր մեկից: Սա կարող է սպանել, արքտրել կամ պատվազուրկ անել, և ինքը կամ մեկ ուրիշը գուցե մեծ չարիք համարի դա, բայց ոչ ես. ըստ իս շատ ավելի մեծ չարիք է այն, ինչ նա անում է հիմա՝ փորձելով սպանել արդար մարդուն: Արդ,

աթենացի՝ այրեր, ես պետք է պաշտպանվեմ ոչ թե հանուն ինձ, ինչպես կարող է թվալ, այլ հանուն ձեզ, որպեսզի դուք, դատապարտելով ինձ, սխալ չգործեք այն շնորհի հարցում, որ ստացել էք աստծուց: Քանզի ինձ սպանելու դեպքում դուրսին չի լինի գտնել մեկ այլ այսպիսի մարդու, որին, զավեշտական է ասել, աստված կցել է քաղաքին, ինչպես մի մեծ ու ազնվացեղ ձիու, որը, սակայն, իր պարտությունից ծուլացած՝ կարիք ունի, որ նրան ուշքի բերեն մի ինչ-որ բռն: Ես կարծում եմ, աստված ինձ կցել է քաղաքին իբրևե՛ մեկի, որն ամբողջ օրը առանց դադարի կշրջի ամենուր և ձեզնից յուրաքանչյուրին կսթափեցնի, կհամոզի ու կնախատի: Ուրիշ այդպիսի մարդ հեշտ չէր գտնի, ո՛վ այրեր, այնպես որ, եթե լսեք, կխնայեք ինձ: Գուցե բարկանալով, ասես խորը քնից արդնացած, դուք կհարձակվեք վրաս և, հետևելով Անիտոսին, հեշտությամբ կսպանեք, իսկ կյանքի մնացած մասը կանցկացնեք քնի մեջ, եթե իհարկե աստված, հոգալով ձեր մասին, չուղարկի այստեղ մեկ ուրիշին: Իսկ որ ես այնպիսին եմ, ինչպիսին աստված ինձ շնորհել է քաղաքին, կհասկանաք՝ լսելով հետևյալը: Չե՞ որ մարդկային բնությանը հատուկ չէ, որ մարդ թողնի իր բոլոր գործերը, այսքան տարի հանդուրժի տնեցիների դժգոհությունը և փոխարենը միշտ զբաղվի ձեր գործերով, յուրաքանչյուրին մոտենա առանձին՝ իբրևե՛ հայր կա ավագ եղբայր և համոզի հոգ տանել առաքինության մասին: Եթե ես ինչ-որ բան շահեի այդ ամենից կամ վճար վերցնեի խրատներիս դիմաց, ապա դա իմաստ կունենար: Բայց ահա ինքներդ եք տեսնում, որ այս և մյուս բոլոր բաներում ինձ անամոթաբար մեղադրողները տվյալ հարցում չկարողացան խիղճերը կորցնել և բերել մեկին, որը վկայեր, թե ես ինչ-որ վճար եմ ստացել կամ պահանջել: Քանզի, կարծում եմ, բավականաչափ զորեղ վկա ունեմ ասածիս ճշմարտությունը հաստատելու համար՝ իմ աղքատությունը:

Կարող է տարօրինակ թվալ, որ ես խորհուրդներ եմ տալիս՝ միջամտելով մասնավոր գրույցներին, և չեմ համարձակվում հրապարակավ կանգնել բազմության առաջ և խորհուրդներ տալ քաղաքին: Դրա պատճառի մասին հաճախ եմ ասել՝ որ ինձ աստվածային և դեմոնային ինձ-որ բան է պատահում, - այդ մասին Մելետոսը ծաղրով հիշատակել է իր ամբաստանագրում: Դա ինձ մոտ նկատվել է դեռ մանկուց. առաջանում է մի ձայն, որն ամեն անգամ ինձ շեղում է որևէ մտադրություն կատարելուց, բայց երբեք չի ուղղորդում դեպի մեկ ուրիշը: Հենց այս ձայնն է հակառակվում, որ ես զբաղվեմ քաղաքական գործերով: Եվ ըստ իս շատ լավ է անում, որ հակառակվում է: Քանզի լավ իմացեք, աթենացի՝ այրեր, եթե սկսեի զբաղվել քաղաքական գործերով, վաղուց արդեն մեռած կլինեի և դրանից ո՛չ դուք կշահեիք, ո՛չ էլ ես: **Եվ մի՛ բարկացեք, եթե ասեմ ճշմարտությունը: Չկա մի մարդ, որ կարողանա փրկվել, եթե բացահայտ հակառակվի ձեզ կամ ուրիշ որևէ բազմության և ցանկանա վերացնել մեծաթիվ անարդարություններն ու անօրենությունները, որ տեղի են ունենում քաղաքում: Հանուն արդարության պայքարողը պետք է (անգամ եթե պիտի կարճ ապրի) գործի մասնավոր կերպով, և ոչ հանրորեն:**

Ձեզ կներկայացնեմ դրա ամենամեծ ապացույցները՝ ոչ թե խոսքեր, այլ այն, ինչ դուք գնահատում եք՝ գործեր: Ուրեմն լսեք, թե ինչ պատահեց ինձ, որպեսզի իմանաք, որ

նույնիսկ մահվան վտանգի պարագայում ոչ ոքի չեմ զիջի արդարության հակառակ, անգամ եթե չզիջելով՝ կործանվեմ: Ձեզ կպատմեմ տհաճ և ձանձրալի, բայց ճշմարիտ պատմություն: Աթենացի՝ այրեր, ես քաղաքի ուրիշ ոչ մի պաշտոն չեմ ունեցել, բացի խորհրդականի պաշտոնից: Այնպես պատահեց, որ մեր ֆիլեն գումարվեց այն ժամանակ, երբ դուք ցանկանում էիք դատել բոլոր տասը գորավարներին, որոնք ավի չհանեցին ծովամարտում զոհվածներին. և ինչպես հետագայում պարզվեց, ցանկանում էիք դատել միանգամայն անօրինաբար: Այդ ժամանակ պրիտաններից միայն ես հակառակվեցի ձեզ՝ առաջարկելով անօրինություն չգործել: Եվ հռետորները պատրաստ էին մեղադրել և ձերբակալել ինձ, դուք նույնպես աղաղակում էիք և պահանջում դա, մինչդեռ ես կարծում էի, որ ավելի լավ է գործեմ համաձայն օրենքի ու արդարության և վտանգի ենթարկվեմ, քան լինեմ ձեզ հետ՝ մերժելով արդարությունը կալանքի կամ մահվան երկյուղից: Դա պատահեց, երբ քաղաքում դեռ դեմոկրատիա էր, իսկ երբ սկսվեց օլիգարխիան, Երեսուն տիրանները կանչեցին ինձ և ուրիշ չորս հոգու թուրս⁷ և հրամայեցին Սալամիսից բերել Լեոնին՝ մահապատժի ենթարկելու համար: Ուրիշ շատերին էլ բազում նման բաներ հրամայեցին՝ ցանկանալով, որ մեղավորների թիվն աճի: Այդուհանդերձ ես ոչ թե խոսքով, այլ գործով ապացուցեցի, որ մահը, գոեհիկ չլինի ասել, ոչինչ է ինձ համար, իսկ անարդար և անպատիվ բան չանելը՝ ամեն ինչ: Այդ գորեղ իշխանությունը չվախեցրեց ինձ այնպես, որ ես անարդարություն գործեմ, և երբ դուրս եկանք թուրսից, ինձ հետ եղած չորսը ուղևորվեցին Սալամիս և բերեցին Լեոնին, իսկ ես վերադարձա տուն: Եվ մեծ էր հավանականությունը, որ ես մահվան դատապարտվեի, եթե իշխանությունը շուտով չլուծարվեր: Այս փաստի բազում վկաներ ձեր տրամադրության տակ են:

Մի թե ձեզ թվում է, որ կհասնեի այս տարիքիս, եթե առաքինի մարդուն վայել կերպով զբաղվեի հանրային գործերով և օգնեի արդարներին՝ դա համարելով, ինչպես և հարկ է, ամենակարևորը: Բնավ ոչ, աթենացի՝ այրեր: Նաև ուրիշ մեկը չէր կարողանա: Սակայն ես ողջ կյանքում հանրային և մասնավոր գործերում ինչ-որ բան անելիս այդպիսին եմ եղել. երբեք ոչ ոքի հետ չեմ համաձայնել ընդդեմ արդարության՝ ո՛չ նրանց հետ, ում զրպարտիչները իմ աշակերտն են կոչում, ո՛չ էլ այլոց: Եվ ոչ էլ եղել եմ որևէ մեկի ուսուցիչը: Իսկ եթե մեկը ցանկանում էր լսել իմ խոսքը կամ տեսնել իմ գործը, լինեք երիտասարդ թե տարեց, երբեք չեմ խոչընդոտել, ոչ էլ վճար եմ վերցրել զրույցի դիմաց և թույլ եմ տվել, ինչպես հարուստին, այնպես էլ աղքատին, ցանկության դեպքում հարցեր տալ և լսել իմ պատասխաններն անվճար: Եվ եթե նրանցից մեկը պիտանի էր դառնում կամ ոչ, ապա դրա պատճառը ես չեմ, քանզի երբեք չեմ խոստացել սովորեցնել և չեմ սովորեցրել: Այնպես, որ, եթե որևէ մեկն ասի, թե ինձնից ինչ-որ բան է սովորել, կամ սովորել մասնավոր կերպով, և այդ բանը չեն լսել նաև մյուս բոլորը, ապա լավ իմացեք, որ ստում է:

⁷ Կլոր պալատի պես մի բան, գմբեթաձև շենք ագորայում, որտեղ խորհուրդ էին անում և պետության հաշվին ճաշում էին պրիտանները:

Բայց ինչո՞ւ է ումանց հաճույք պատճառում ինձ հետ երկար ժամանակ անցկացնելը: Դուք, աթենացի՛ այրեր, արդեն լսեցիք ողջ ճշմարտությունը, քանզի ես ասացի, որ իմ ունկնդիրներին դուր է գալիս այն, թե ինչպես եմ փորձում իրենց իմաստուն կարծողներին, որոնք սակայն այդպիսին չեն: Չէ՞ որ դա զվարճալի է: Իսկ անել դա, ինչպես արդեն ասացի, ինձ պատվիրել է աստված թե՛ գուշակությունների, թե՛ երազների ձևով և թե՛ բոլոր հնարավոր եղանակներով, որոնց միջոցով աստվածային նախախնամությունը երբևէ պատվիրել է մարդուն գործել: Դա ոչ միայն ճշմարիտ է, աթենացիներ՛, այլև հեշտ ապացուցելի:

Եթե ես այլասերում եմ երիտասարդներից ումանց, իսկ մյուսներին արդեն այլասերել եմ, ապա նրանք, ովքեր ծերացել են և հասկանում են, որ իրենց երիտասարդ տարիքում ես նրանց որևէ հոռի խորհուրդ եմ տվել, ապա հիմա պետք է որ այստեղ ներկայանալով՝ մեղադրեին և պատժի ենթարկեին ինձ: Իսկ եթե չեն ցանկացել, ապա իրենց տնեցիները՝ հայրերը, եղբայրները և մյուս մերձավորները, կհիշեին այժմ, որ իրենց հարազատները ինչ-ը չարիք են կրել ինձնից: Համենայն դեպս նրանցից շատերը ներկա են այստեղ, ինչպես տեսնում եմ. նախ Կրիտոնը՝ իմ հասակակիցն ու համայնքակիցը և այս Կրիտոբուլոսի հայրը, այնուհետև սփետիացի Լիսանիասը՝ այս Էսքինեսի հայրը, և կիփիսիեցի Անտիփոնը՝ Էպիգենեսի հայրը: Կան նաև ուրիշներ, որոնց եղբայրները ժամանակ են անցկացրել ինձ հետ՝ Նիկոստրատեսը՝ Թեոձոտիդեսի որդին և Թեոդոտոսի եղբայրը և Պարալոսը՝ Դեմոդոկոսի որդին, որի եղբայրն էր Թեագեսը: Ահա և Ադիմանտոսը՝ Արիստոնի որդին, որի եղբայրն է այս Պլատոնը, և Էանտոդորոսը, որի եղբայրն է Ապոլլոդորոսը: Ես կարող եմ նշել նաև ուրիշ շատերին, որոնցից գոնե մեկին Մելետոսը պետք է վկայակոչեր իր խոսքում: Եթե այն ժամանակ մոռացել էր, ապա թող հիմա վկայակոչի, ես թույլ եմ տալիս, թո՛ղ դա ասի, եթե ասելիք ունի: Բայց, ո՞վ այրեր, դուք կհամոզվեք, որ հակառակը՝ նրանք բոլորն էլ պատրաստ կլինեն օգնել իրենց մերձավորներին այլասերողին, այդ չարագործին, ինչպես ասում են Մելետոսն ու Անիտոսը:

Իրենք այլասերվածները նույնպես գուցե օգնության խոսք ունենան: Իսկ չայլասերվածները՝ նրանց հարազատները, որոնք արդեն տարեց մարդիկ են, ուրիշ ինչի համար ինձ պիտի օգնեն, եթե ոչ ճշմարտության և արդարության, եթե գիտակցում են, որ Մելետոսը ստում է, իսկ ես ասում եմ ճշմարտությունը:

Այսպես ուրեմն, ո՞վ այրեր: Կարծես թե սա էր այն ամենը, ինչ կարող էի ասել ի պաշտպանություն ինձ: Գուցե ձեզնից որևէ մեկը բարկանա, երբ հիշի, որ շատ ավելի աննշան հարցով դատվելիս ինքը արտասուքն աչքերին աղաչում և պաղատում էր դատավորներին և նրանց գուրթ շարժելու համար բերում էր այստեղ իր զավակներին, այլ ազգականների ու ընկերների, իսկ ես նման բան չեմ անում, թեև կարծում եմ, որ ինձ սպառնում է ծայրագույն վտանգ: Թերևս այսպես մտածելով՝ ինչ-որ մեկն ավելի անգութ գտնվի իմ նկատմամբ և իր քվեն նետի բարկությամբ: Եթե կա այդպիսինը, ՝ քանզի ես այդպես չեմ կարծում, ՝ բայց եթե կա, ապա այսպես կասեմ նրան. «Ո՞վ ազնիվ մարդ, ես նույնպես տնեցիներ ունեմ, քանզի ինչպես ասված է Հոմերոսի մետ՝ “կաղնուց կամ

ժայռից չեմ սերել, այլ մարդկանցից», հետևաբար և՛ ընտանիք ունեմ, աթենացի՝ այրեր, և՛ որդիներ: Ունեմ երեք որդի՝ մեկը դեռահաս, երկուսը մանուկ: Սակայն նրանցից ոչ ոքի չեմ բերի այստեղ՝ խնդրելով, որ քվեարկեք իմ օգտին»: Իսկ ինչո՞ւ չեմ անում դա: Ո՛չ ինքնահավանության, ո՛չ էլ ձեզ անպատվելու ցանկության պատճառով, աթենացիներ՝. վախենում եմ մահից թե ոչ՝ սա ուրիշ հարց է, բայց հանուն իմ, ձեր և ողջ քաղաքի համբավի գեղեցիկ չէր լինի, ըստ իս, եթե այդպես վարվեի, այն էլ այս տարիքում, վայելելով այս համբավը անկախ այն բանից՝ արժանիորեն, թե ոչ: Չե՞ որ կարծիք կա, որ Սոկրատեսը ինչ-որ բանով տարբերվում է շատ մարդկանցից, իսկ եթե այդպես վարվեին ձեզնից նրանք, ովքեր համարվում է, թե աչքի են ընկնում իմաստությամբ, արիությամբ կամ մեկ այլ առաքինությամբ, ապա դա ամոթալի կլիներ: Ես հաճախ եմ տեսել հարգված մարդկանց, որոնք, սակայն, դատվելիս զարմանալի բաներ էին անում՝ կարծելով, թե մեռնելու դեպքում ինչ-որ չարիքի կենթարկվեն և իբր անմահ կմնային, եթե մահապատժի չենթարկեիք: Իմ կարծիքով նրանք ամոթ են բերում քաղաքին, այնպես որ օտարականը կարող է ենթադրել, թե աթենացիներից առաքինությամբ աքի ընկնողները, որոնց իրենք իսկ աթենացիները իշխանություն և այլ պատիվներ են շնորհում ոչնչով չեն տարբերվում կանանցից: Քանզի, աթենացի՝ այրեր, ո՛չ դուք՝ հարգանք վայելողներդ, պետք է այդպես վարվեք, ո՛չ էլ մեզ թույլ տաք, այլ ապացուցեք, որ ավելի շուտ կդատապարտեք նրան, ով լալագին ներկայացումներ է սարքում և զավեշտի առարկա դարձնում քաղաքը, քան նրան, ով հանգստություն է պահպանում:

Համբավը մի կողմ, ո՛վ այրեր, ինձ թվում է, ճիշտ չէ խնդրել դատավորին և աղաչանքներով խուսափել պատժից, այլ պետք է բացատրել և համոզել: Չե՞ որ դատավորը նշանակված է ոչ թե կողմնապահության, այլ ճշմարիտ դատավարության համար, և երդվել է ոչ թե իր կամեցածին ներում շնորհելու, այլ օրենքով դատելու համար: Ուրեմն ո՛չ մենք պետք է սովորեցնենք ձեզ երդմնազանց լինել, ո՛չ էլ ինքներս պետք է սովորույթ դարձնենք այդ բանը: Չե՞ որ այդպեպ մեզնից ոչ ոք բարեպաշտ չի լինի: Մի կարծեք, աթենացի՝ այրեր, թե ես ձեր առաջ պիտի անեմ այն, ինչը չեմ համարում լավ, արդար կամ բարեպաշտ, այն էլ Ձև՝ սը վկա, այս Մելետոսի կողմից մեղադրվելով անբարեպաշտության մեջ: Պարզ է, որ եթե ես համոզեի ձեզ ու ստիպեի երդմնազանց լինել, ապա ձեզ կսովորեցնեի մտածել, թե աստվածներ չկան, իսկ պաշտպանվելու փոխարեն ինքս կմեղադրեի ինձ, որ չեմ ընդունում աստվածներին: Բայց դա բնավ այդպես չէ: Ես, աթենացի՝ այրեր, ընդունում եմ նրանց, ինչպես ոչ ոք իմ մեղադրողներից, և թողնում եմ, որ դուք և աստված դատեք ինձ այնպես, ինչպես լավ կլինի թե՛ ինձ, թե՛ ձեզ համար:

Աթենացի՝ այրեր, չեմ զարմանում կատարվածից, այն բանից, որ քվեարկեցիք իմ դեմ, քանզի դրա պատճառները շատ են, և վճիռը անսպասելի չէր ինձ համար: Ինձ ավելի շատ զարմացրեց կողմ և դեմ նետված քվեների քանակը: Քանզի չէի կարծում, որ տարբերությունն այսքան փոքր կլինի: Իսկ այժմ պարզվում է, որ եթե ընդամենը երեսուն քվե այս կողմ ընկներ, ես կխուսափեի պատժից: Մեղետոսից ըստ իս այժմ էլ փրկվել եմ, և ոչ միայն փրկվել, չէ՞ որ յուրաքանչյուրի համար պարզ է, որ եթե Անիտոսը և Լիկոնը չգային ինձ մեղադրելու, ապա նա ստիպված կլիներ հազար դրաքմե տույժ վճարել քվեների հինգերորդ մասը չհավաքելու պատճառով:

Այդ մարդը պահանջում է իմ մահը: Թո՛ղ այդպես լինի: Իսկ ի՞նչ կսահմանեի ձեր փոխարեն ես, ո՛վ աթենացի այրեր: Ակներևաբար այն, ինչին արժանի եմ: Ուրեմն ի՞նչ եմ արժանի կրելու կա ինչո՞վ հատուցելու, հաշվի առնելով այն, որ կյանքիս ընթացքում հանգիստ չեմ ունեցել, անտեսել եմ այն ամենը, ինչի մասին հոգ է տանում մեծամասնությունը, - հարստությունը, տնտեսությունը, գորավարությունը, հանրային ճառերը, իշխանական այլ գործերը, դավադրություններն ու ապստամբությունները, որ լինում են քաղաքում, համարելով ինձ ավելի քան պարկեշտ նման հարցերի մեջ մտնելով փրկվելու համար: Եվ չէի գնում այնտեղ, ուր ո՛չ ձեզ, ո՛չ էլ ինձ օգուտ տալ չէի կարող, այլ մոտենալով յուրաքանչյուրիդ առանձին, անում էի, ինչպես ասացի, մեծագույն բարեգործությունը՝ փորձելով համոզել ձեզնից յուրաքանչյուրին առաջին հերթին հոգ տանել ոչ թե սեփական ունեցվածքի, այլ ավելի ռաքինի և խելամիտ դառնալու մասին, ոչ թե քաղաքային գործերի, այլ հենց քաղաքի մասին, և նույն եղանակով շատ այլ բաների մասին նույնպես: Ուրեմն, այդպիսին լինելով, ինչի՞ եմ արժանի: Ինչ-որ բարիքի, աթենացի՝ այրեր, իհարկե, եթե պետք է հատուցել ըստ արժանավույն: Ընդ որում, այդ բարիքը պետք է լինի այնպիսին, որ տեղին լինի ինձ: Իսկ ի՞նչն է տեղին աղքատ մարդուն, որը բարեգործ է և ձեզ խրատելու համար ազատ ժամանակի կարիք ունի: Աթենացի՝ այրեր, այդ մարդու համար չկա ավելի արժանի բան, քան ընթրիքը պրիտանեյոնում: Սա արժանի է դրան ավելի, քան ձեզնից նա, ով օլիմպիական խաղերում հաղթում է երկձի կամ քառաձի կառքերի մրցումներում: Չէ՞ որ նա միայն թվացյալ երջանկություն է տալիս ձեզ, իսկ ես իսկապես երջանիկ եմ դարձնում: Եվ նա չունի սննդի կարիք, իսկ ես ունեմ: Արդ, եթե ես պետք է արդար գնահատեմ իմ արժանիքները, ապա այդ եմ սահմանում ինձ՝ ընթրիք պրիտանեյոնում:

Գուցե նաև այս խոսքերս ձեզ ինքնավստահ թվան, ինչպես գթության ու աղաչանքներին վերաբերողները, բայց դա այդպես չէ, աթենացիներ: Ավելի շուտ բանն այս է: Համոզված եմ, որ ոչ մեկի հանդեպ անարդարություն չեմ արել միտումնավոր, բայց ձեզ արդեն չեմ համոզի, քանզի գրուցելու համար բավարար ժամանակ չենք ունեցել: Կարծում եմ, եթե ձեզ մոտ, ինչպես ուրիշ մարդկանց, օրենք լիներ մահվան դատապարտել ոչ թե մեկ, այլ մի քանի օրվա ընթացքում, ապա կամոզեի ձեզ: Իսկ այժմ կարճ ժամանակահատվածում դյուրին չէ հերքել ուռճացված զրպարտանքը: Համոզված լինելով, որ ոչ ոքի անարդարություն չեմ արել, անարդարություն չեմ գործի նաև ինքս ինձ և չեմ խոսքի ինքս իմ դեմ, իբրև արժանի եմ վատին, և այդպիսի պատիժ

չեմ սահմանի ինձ: Ինչո՞ւ անեմ դա: Մի՞թե վախենալով նրանից, ինչ պահանջում է ինձ համար Մեղետոսը և ինչի մասին, կրկնում եմ, չգիտեմ՝ լավ է, թե վատ: Մի՞թե դրա փոխարեն կընտրեմ մի բան, որի մասին հաստատ գիտեմ, որ վատ է: Արդյո՞ք կալանքը: Եվ ինչո՞ւ պետք է ապրեմ բանտում՝ դառնալով շարունակ փոփոխվող իշխանության ստրուկը: Թե՞ դրամ վճարեմ այնքան, մինչև որ հատուցեմ: Բայց դա ինձ համար նույն է, ինչ արդեն ասվածը, քանզի վճարելու դրամ չունեմ: Իսկ չդատապարտե՞մ ինձ արդյոք արքայի: Գուցե դրան դատապարտեք ինձ: Այդ ինչքան պիտի կառչեի կյանքից և որքան անմիտ լինեի, որ չհասկանայի հետևյալը. դուք, լինելով իմ համաքաղաքացիները, չկարողացաք հանդուրժել իմ ճառերն ու գրույցները, և դրանք այնքան ծանր ու անտանելի եղան ձեզ համար, որ այժմ փորձում եք ազատվել դրանցից. մի՞թե ուրիշներին դրանք թեթև կթվան: Բնավ ո՛չ, աթենացիներ՝: Եվ մի՞թե լավը կլինե՞ր այդժամ իմ կյանքը, եթե վտարվեի այս տարիքում և քաղաքից քաղաք անցնելով՝ ապրեի թափափանի պես: Քանզի լավ գիտեմ, որ ուր էլ գնամ, երիտասարդները լսելու են իմ գրույցները, ինչպես այստեղ: Իսկ եթե հեռացնեմ նրանց, ապա իրենք կվտարեն ինձ՝ գրգռելով ավագներին: Իսկ եթե չհեռացնեմ, հայրերն ու մերձավորները կվտարեն ինձ հենց իրենց պատճառով:

Գուցե ինչ-որ մեկն ասի. «Ո՛վ Սոկրատես, իսկ չե՞ս կարող մեզնից հեռանալով ապրել լուռ և հանգիստ»: Հենց այս հարցում է ամենից դժվար համոզել ձեզնից ոմանց: Քանզի երբ ասում եմ, որ դա նշանակում է չհնազանդվել աստծուն և որ դրա պատճառով չեմ կարող հանգիստ ապրել, դուք չեք հավատում ինձ և մտածում եք, թե ձև եմ անում: Իսկ եթե ասեմ, որ մարդու համար մեծագույն բարիքը ամեն օր առաքինության և այլ բաների մասին խոսելն է, ինչը և լսել էք ինձանից, երբ փորձում էի ինքս ինձ և ուրիշներին, իսկ կյանքն առանց փորձության մարդու համար կյանք չէ, դուք ավելի քիչ կհավատաք ինձ: Մինչդեռ դա այդպես է, աթենացիներ՝, բայց ինչպես ասացի, համոզելն է դժվար:

Ընդ որում ես սովոր չեմ մտածել, թե արժանի եմ վատին: Քանզի եթե դրամ ունենայի, կպարտադրեի ինձ վճարել, որքան հարկն է, և դա վնաս չէր լինի: Բայց ես չունեմ դրամ, եթե իհարկե, չցանկանաք սահմանել այնքան, որքան կարող եմ վճարել: Հավանաբար մեկ արծաթե մինա կարողանայի վճարել, այդքան էլ սահմանում եմ: Սակայն այս Պլատոնը, աթենացի՛ այրեր, Կրիտոնը, Կրիտոբուլոսը և Ապոլլոդորոսը պահանջում են փրկագին սահմանել երեսուն մինա և իրենք էլ երաշխավոր կանգնում: Արդ, ես այսքան եմ սահմանում, իսկ դրամի վճարման երաշխավորները վստահելի մարդիկ են:

Հեռու չէ ժամանակը, աթենացի՝ այրեր, երբ քաղաքը պարսավել ցանկացողներից կատանաք Սոկրատեսին՝ իմաստուն մարդու, մահվան դատապարտողների համբավն ու մեղավորությունը: Քանզի ձեզ պարսավել ցանկացողները կասեն, որ ես իմաստուն եմ, թեպետ դա այդպես չէ: Մինչդեռ եթե մի փոքր էլ սպասեիք, իմ մահը տեղի կունենար ինքնաբերաբար: Տեսնում եք տարիքս, տեսնում եք, որ իմ կյանքն արդեն անցյալում է, իսկ մահը՝ մոտ: Ասում եմ դա ոչ թե բոլորիդ, այլ նրանց, ովքեր ինձ մահվան դատապարտեցին: Այդ վերջիններին ես ուզում եմ ասել նաև հետևյալը: Ո՛վ այրեր, գուցե կարծում եք, թե դատապարտվեցի, որովհետև չգտա այն խոսքերը, որոնցով պետք է համոզելի ձեզ, եթե մտածեի, որ հարկավոր է անել և ասել ամեն բան պատժից խուսափելու համար: Բնավ ոչ: Ես դատապարտվել ե պակասի պատճառով, բայց ոչ թե փաստարկների, այլ հանդգնության, անամոթության և ցանկության ասելու բաներ, որոնք ձեզ հաճելի է լսել, դատապարտվել եմ, որովհետև չեմ աղաչել ու պաղատել, չեմ արել և ասլ բաներ, որոնք անհարիր են ինձ, ինչպես ասացի, բայց որոնք դուք սովոր եք լսել ուրիշներից: Ո՛չ այն ժամանակ եմ գործել ստորացուցիչ մի բան, երբ ինձ վտանգ էր սպառնում, ո՛չ էլ հիմա եմ զղջում, որ այսպես եմ պաշտպանվել: Ավելի շուտ գերադասում եմ այսպես պաշտպանվելով մեռնել, քան այլ կերպ պաշտպանվելով ապրել: Քանզի ո՛չ դատարանում, ո՛չ էլ պատերազմում ո՛չ ինձ, ո՛չ ուրիշին չի կարելի այդպես վարվել և խուսափել մահից ամեն գնով: Չե՞ որ մարտերի ժամանակ էլ հաճախ պարզ է դառնում, որ կարելի է խուսափել մահից՝ նետելով զենքն ու պաղատելով հետապնդողներին: Ցանկացած վտանգի ժամանակ մահից խուսափելու հնարքներ կան, եթե մարդը պատրաստ է ամեն ինչ անել և ասել: Սակայն, ո՛վ այրեր, մահից խուսափելը դժվար չէ. շատ ավելի դժվար է խուսափել ստորությունից, քանզի այն ավելի արագ է վրա հասնում, քան մահը:

Եվ այժմ ինձ՝ դանդաղաշարժ և ծեր մարդուս, վրա է հասել առաջինը՝ դանդաղաշարժը, իսկ իմ մեղադրողներին, որոնք ուժեղ և ճարպիկ են, բռնել է ավելի արագաշարժը՝ չարիքը: Ես հեռանում եմ՝ ձեր կողմից մահվան դատապարտված, իսկ իմ մեղադրողները հեռանում են՝ ճշմարտության կողմից արատավորության և անարդարության մեջ մերկացված: Ես մնում եմ իմ պատժի հետ, իսկ իրենք՝ իրենց: Գուցե հենց այդպես էլ պետք է լիներ, և կարծում եմ, դա ճիշտ է:

Իսկ այժմ կուզեի ձեզ՝ իմ դեմ քվեարկածներիդ, գուշակություն անել: Քանզի ինձ համար եկել է պահը, երբ մարդիկ ավելի լավ են գուշակում մահվան ժամը: Ասում եմ ձեզ, ո՛վ այրեր, որ սպանում եք ինձ, պատիժ եք կրելու իմ մահից անմիջապես հետո և, Ջևար վկա, շատ ավելի ծանր պատիժ, քան մահը, որին դատապարտել եք ինձ: Այժմ դուք արեցիք դա՝ կարծելով ազատվել կյանքում հաշվետու լինելուց, բայց ձեզ հետ, ասում եմ, կլինի հակառակը: Կշատանան ձեզ մերկացնողները, որոնց ես մինչև հիմա զսպում էի, իսկ դուք դա չէիք զգում: Եվ որքան երիտասարդ, այնքան ավելի դաժան կլինեն, և ավելի մեծ կլինի ձեր վրդովմունքը: Եթե կարծում եք, որ սպանելով մարդկանց՝ դուք կստիպեք որևէ մեկին չնախատել ձեզ այն բանի համար, որ ճիշտ չեք ապրում, ապա սխալվում եք: Նման պաշտպանությունը ո՛չ ապահով է, ո՛չ էլ ճիշտ, իսկ

լավագույնն ու ամենահեշտը ուրիշներին չխանգարելն է, այլ՝ փորձել հնարավորին չափ ավելի լավը դառնալը: Գուշակելով սա ձեզ՝ ինձ մեղադրողներին, ես հեռանում եմ:

Իսկ նրանց հետ, ովքեր քվեարկեցին իմ օգտին, հաճույքով կգրուցեի կատարվածի մասին, քանի դեռ արքունսները զբաղված են և ես չեմ գնացել այնտեղ, ուր պետք է մեռնեմ: Մնացեք ինձ հետ այդ ընթացքում, ո՛վ այրեր: Ոչինչ չի խանգարում մեզ գրուցել միմյանց հետ, քանի դեռ կարելի է:

Որպես ընկերների՝ ուզում եմ ձեզ ցույց տալ ինձ հետ կատարվածի իմաստը: Քանզի ինձ հետ, դատավոր՝ այրեր,- չե՞ որ ձեզ հիրավի կարելի է դատավորներ կոչել,- զարմանալի բան պատահեց: Իրոք, ինձ սովորական դարձած դեմոնի ձայնը, այդ աստծո նշանը, որը միշտ արգելում էր ինձ և հաճախ հակառակվում անգամ աննշան հարցերում, եթե ցանկանում էի որևէ սխալ բան անել, այժմ երբ պատահեց, ինչպես ինքներդ եք տեսնում, այն, ինչ յուրաքանչյուր ոք կհամարի և համարում է վատագույն չարիք, չկանգնեցրեց ինձ ո՛չ առավոտյան տանից դուրս գալիս, ո՛չ դատարան մտնելիս, ո՛չ էլ ճառիս ընթացքում, ինչ էլ ասեի: Ու թեպետ նախկինում բազմիցս կեսից ընդհատել է խոսքս, այս դատավարության ընթացքում ոչ մի անգամ չհակառակվեց ո՛չ մտքերիս, ո՛չ էլ խոսքիս: Ո՞րն է դրա պատճառը: Ես կասեմ ձեզ: Թերևս այս ամենը բարիք էր ինձ համար, և ճիշտ չեն մտածում նրանք, ովքեր կարծում են, թե մեռնելը չարիք է: Ես ունեմ ասածիս վատ ապացույցը: Իսկապես, հնարավոր չէ, որ իմ սովորական նշանը չկանգնեցներ ինձ, եթե ես մտադիր լինեի որևէ չարիք գործել:

Նկատենք նաև. որքա՛ն մեծ հույսեր կան, որ մահը բարիք է: Չե՞ որ մահը երկուսից մեկն է. կա՛մ նշանակում է լինել ոչինչ և ոչինչ չզգալ, կա՛մ էլ, ինչպես ասում են, դա հոգու տեղափոխություն և վերաբնակեցում է այստեղից մեկ այլ տեղ: Իսկ եթե ոչ մի զգացում չկա և մահը նման է քնի, երբ քնում են առանց երազ տեսնելու, ապա մահը զարմանալի ձեռքբերում է: Քանզի ես կարծում եմ, որ եթե մեկը ստիպված լիներ ընտրել այն գիշերը, որի ընթացքում նա քնել է առանց երազ տեսնելու, և համեմատելով այդ գիշերը իր կյանքի ուրիշ գիշերների և ցերեկների հետ, մտածեր և ասեր, թե այդ գիշերվանից որքան ավելի լավ և հաճելի օրեր ու գիշերներ է ապրել իր կյանքում, ապա ըստ իս ոչ միայն սովորական մարդը, այլև մեծ արքան կհայտնաբերեր, որ այդպիսի գիշերներ ավելի քիչ է ունեցել, քան այլ օրեր ու գիշերներ: Ուրեմն, եթե մահն այդպիսն է, ապա այն համարում եմ ձեռքբերում, քանզի ամբողջ ժամանակն այդ դեպքում կլինի ոչ ավելի երկար, քան եկ գիշերը: Իսկ եթե մահը տեղափոխություն է այստեղից մեկ այլ տեղ և ճիշտ են ասում, որ բոլոր մեռածները գտնվում են այնտեղ, ապա կարո՞ղ է արդյոք դրանից մեծ բարիք լինել, դատավոր՝ այրեր: Չե՞ որ եթե մեկը հասնի Հադես, ազատվելով այս ինքնակոչ դատավորներից, կգտնի ճշմարիտ դատավորների, որոնք, ինչպես ասում են, դատում են Հադեսում՝ Մինոսին, Հռադամանթիսին, Էակոսին, Տրիպտոլեմոսին և կիսասատվածներից բոլոր նրանց, ովքեր արդար են եղել իրենց կյանքում: Մի՞ թե վատ կլինի այդպիսի վերաբնակեցումը: Եվ ձեզնից յուրաքանչյուրը ինչէ՞ր ասես չէր տա Օրփեոսի, Մուսեոսի, Հեսիոդոսի և Հոմերոսի հետ լինելու համար: Եթե դա ճշմարիտ է, ես կցանկանայի մահանալ բազում անգամ: Ինձ համար հրաշալի

կլիներ, հանդիպելու դեպքում, զրուցել այնտեղ Պալամեդեսի և Տելամոնի որդի Այասի հետ կամ հներից ուրիշ մեկի, որը մահացել է անարդար դատի պատճառով, և ինձ թվում է, որ հաճելի կլիներ իմ բախտը համեմատել նրանց բախտի հետ: Եվ ամենակարևորը. ես կփորձեի և կքննեի այնտեղ բնակվողներին, ինչպես արել եմ այստեղ, պարզելով, թե ով է նրանցից ամենախիմաստունը և ով է, որ կարծում է, թե իմաստուն է, բայց չէ: Ինչէ՛ր ասես որ չէր տա, դատավո՛ր այրեր, ցանկացած ոք ուսումնասիրելու համար նրան, ով Տրոյա բերեց մեծ զորքը, կամ Ողիսեսին, Միսիփոսին, և շատ ուրիշներին՝ թե՛ տղամարդկանց, թե՛ կանանց: Նրանց հետ զրուցելը, շփվելը և նրանց փորձելը անասելի երջանկություն կլիներ: Համենայն դեպս այնտեղ բնակվողները չեն սպանում դրա համար: Քանզի ամեն բանից զատ նրանք ավելի երջանիկ են այստեղիներին և այսուհետև անմահ են, եթե ճիշտ է պատումը:

Սակայն, դատավո՛ր այրեր, ձեզ նույնպես հարկավոր է մահվան հարցում լավատես լինել: Նկատի առեք մեկ ճշմարիտ բան. լավ մարդու հետ վատ բան չի պատահում ո՛չ կյանքի օրոք, ո՛չ էլ մահից հետո, և աստվածները չեն մոռանում նրա գործերը: Ինձ հետ կատարվածը ինքն իրեն չպատահեց, և ինձ պարզ է դարձել, որ ավելի լավ է մեռնել և ազատվել հոգսերից: Ահա ինչու նշանը ոչ մի անգամ ինձ չխանգարեց, և ես բոլորովին չեմ բարկանում իմ դեմ քվեարկածների և ինձ մեղադրողների վրա, թեև նրանք դատապարտել և մեղադրել են ինձ ոչ թե բարի նկատառումներից ելնելով, այլ ցանկանալով վնասել: Այդ բանի համար նրանք արժանի են հանդիմանության: Ամեն դեպքում կխնդրեմ նրանցից հետևյալը. եթե իմ որդիները, երբ հասակ առնեն, ձեր կարծիքով դրամը կամ ուրիշ ինչ-որ բան գերադասեն առաքինությունից, պատժեք նրանց, ո՛վ այրեր, հանգիստ չտալով այնպես, ինչպես ես ձեզ հանգիստ չեմ տվել, և եթե նրանք իրենցից ոչինչ չներկայացնելով կարծեն, թե ինչ-որ բան են, կշտամբեք նրանց, ինչպես ես եմ ձեզ կշտամբել, նախատեք նրանց այն բանի համար, որ հոգ չեն տանում պետք եղածի մասին՝ կարծելով, թե ինչ-որ բան արժեն, բայց իրականում ոչինչ չարժեն: Եվ եթե անեք դա, արդարությամբ կհատուցեք և՛ ինձ, և՛ որդիներին:

Սակայն արդեն հեռանալու ժամն է, ինձ՝ մեռնելու, իսկ ձեզ՝ ապրելու: Իսկ թե մեզնից ում է բաժին ընկնում ավելի լավը, չգիտի ոչ ոք, բացի աստծուց: